

Den ugifte mor og samfunnet

HVEM ER DET SOM BLIR UGIFT MOR

Spørsmålet om hvem det er som blir ugifte mødre, har vært forsøkt besvart på mange hold. Og svarene har i høy grad vært avhengig av hvem som har spurt. I tiden like etter den første verdenskrig var det som oftest mangelfulle åndsevner og umoral som ble brukt som forklarende faktorer av fenomenet ugifte mødre. Siden var det dårlige boligforhold, fattigdom og manglende utdanning som var de vesentligste forklarende faktorer. Etter den annen verdenskrig var de sosial-psykologiske prosesser dominerende faktorer som forklaring av en rekke fenomener, også ugifte mødre, mens man på sosiologisk hold prøvde å passe de ugifte mødres situasjon inn i mer generelle avviksteorier.

Bernstein har gått igjennom den psykologiske litteratur som omhandler ugifte mødre og vist at svært ofte oppfattes en graviditet utenfor ekteskap som et symptom på dypere liggende emosjonelle konflikter.¹ En slik graviditet ses som et bevisst eller helst ubevisst forsøk på å løse disse konflikter,² eller som et tegn på at den ugifte gravide kvinne er for umoden til å møte de krav som omverdenen stiller til henne.³ Lengst i denne retning gikk vel Young når hun mente

å kunne vise at de som ble ugifte mødre, ble det fordi sterke og vedvarende krefter, oppstått i forholdet til deres foreldre og tidlig nedlagt i deres personlighet, trakk dem mot en utenomekteskapelig graviditet som en ubevisst reaksjon på dette forhold, slik at hver eneste handling før graviditeten nesten uunngåelig ville lede dem opp til denne situasjon.⁴ Det varte ikke lenge før det kom sterke innvendinger mot dette siste synspunkt, og Vincent etterprøvde en del av de hypoteser Young hadde satt fram. Han undersøkte en gruppe ugifte mødre før og etter fødselen, og sammenlignet dem med en gruppe ikke-gravide kvinner med hensyn til en lang rekke faktorer, som utdanning, familie-situasjon, personlighets-variabler, m.m. Det var her mulig å vise at ugifte mødre som gruppe i liten grad avviker fra andre enslige mødre og kvinner med de samme ytre kjennetegn, og at det intet er som tyder på at ugifte mødre er «socially, morally, psychologically, and mentally inferior women».⁵ Hans konklusjon går ut på at når en kvinne blir ugift mor, skyldes det en eller flere kombinasjoner av personlighetsvariabler, familie-bakgrunn og sosiale faktorer.⁶ Denne konklusjon er selvfølgelig svært generell, men den var verdifull fordi den medvirket til å dempe betydningen av noen av de tidligere fremsatte én-faktor teorier som tilstrekkelige forklaringer.

Blant *sosiologiske* forklaringer på fenomenet ugifte mødre finner vi den «kultur-relativistiske» som for eksempel Christensen er eksponent for, og som innebærer at forekomsten av ugifte mødre skulle være størst i de miljøer hvor ugifte mødre møter ingen eller

få negative sanksjoner, mens sterke negative sanksjoner vil holde antallet av ugifte mødre nede.⁷ Dette har i Norge vært en dominerende tankegang blant dem som har kjempet mot utvidet hjelp til ugifte mødre. I vårt materiale fant vi en svak tendens i retning av at foreldre fra de lavere sosiale lag (hvor vi finner flest ugifte mødre) er mindre negativt innstilt overfor sine ugifte gravide dotre enn andre foreldre i samme situasjon.

Goode kaller sitt teoretiske standpunkt for «kultur-absolutisme» og viser at når en undergruppe som hittil har hatt sine egne normer skal assimileres inn i en annen og mer dominerende gruppe, vil det i overgangperioden oppstå en normløshetssituasjon, der forskjellige avviksfenomener vil forekomme, som for eksempel fødsler utenfor ekteskap.⁸ Skulle dette overføres til norske forhold, kunne man kanskje trekke en parallell til overgangen fra bygdesamfunn til bysamfunn, med en viss uklarhet i oppfatningen av normene.

Vincent med sitt «kultur-relasjonistiske» syn representerer en tredje retning innenfor denne del av sosiologien, idet han forklarer hvordan barn født utenfor ekteskap må være et nødvendig produkt av den konflikt som oppstår i et samfunn med motstridende normer for seksuell atferd.⁹ Dette syn avspeiler seg også i diskusjonen av seleksjonsprosessen i det foregående kapittel i denne boka.

I Norge var *Eilert Sundt* den første som systematisk innhentet opplysninger om den ugifte mor og hennes stilling i det norske samfunn. Da han i midten av for-

rige hundreår reiste rundt i landet for å kartlegge folks livsvilkår, ble han slått av at andelen av barn født utenfor ekteskap varierte sterkt fra bygd til bygd. Disse variasjoner ble en vesentlig del av hans inngående analyser av hva han kalte «sedelighetstilstandene».¹⁰ Han innsamlet et rikt statistisk materiale på grunnlag av opplysninger fra amtmenn, prester, lærere og fattigforstandere, og oppfant sine egne metoder til analysen av sine data. Sundt prøvde mange forklaringer på variasjonene bygdene imellom. Han trakk inn tidspunktet for legitimering av barnet, de gamle skikker omkring nattefrieri, sosiale forskjeller mellom «eiendomsklassen» og «arbeiderklassen», innvirkningen av trange boligforhold, utdannelsesnivået, aldersfordelingen. Gjennom tenksomme analysekjeder klarte han å avkrefte en rekke alternative forklaringsprinsipper. En egentlig forklaring kom han ikke fram til, men hans arbeid pekte sterkt hen på at variasjonene i antall barn født utenom ekteskap avspeiler grunnleggende forskjeller når det gjelder bygdens normative kultur. Hans mange og talende tall ble satt inn i en livfull ramme av betraktninger omkring det å føde et barn utenfor ekteskap og hva dette medførte både for samfunnet og for den ugifte mor som individ. I et senere verk viste han at et økende eller synkende antall barn født utenfor ekteskap ikke nødvendigvis var et uttrykk for mer eller mindre «løslevnet». Dette tall er nøye knyttet til bevegelser innenfor befolkningsstrukturen, hvor de absolutte tall for kvinner i befruktningsdyktig alder skifter fra generasjon til generasjon.¹¹ Sundt brukte dette som en delvis forklaring på de store sving-

ninger i de utenomekteskapelige fødsler i Norge og Sverige i det 18. og 19. århundre, og på samme måte kan vi i dag gi en delvis forklaring på det økende antall utenomekteskapelige fødsler i de siste få årene.

En vanlig forklaring på mange av de tidligere utenomekteskapelige fødsler (som registreres som slike selv om legitimering senere finner sted) har vært brudgommens krav om et bevis på sin tilkommendes fruktbarhet, spesielt i de tilfeller hvor en gård eller et mindre bruk har vært involvert. Ryggs data gir ikke støtte for en slik hypotese, i alle fall ikke så sent som omkring 1900-tallet.¹² Han viser nemlig at utenomekteskapelige fødsler først og fremst er et arbeiderklassefenomen, idet arbeidere både på landet og i byen utgjør mer enn tre fjerdedeler av samtlige ugifte fedre (1897–98). Sammenligner vi Sundts undersøkelse med Ryggs undersøkelse, ser vi at legitimeringen av de utenomekteskapelige barn gjennom senere giftermål har vært fallende, og det kan jo tenkes at det er akkurat denne gruppen av utenomekteskapelige barn, de som har utgjort et fruktsommelighetsbevis, som ikke lenger forekommer.

Skal vi i dag prøve å gi en forklaring på hvem det er som blir ugifte mødre, vil vi kunne finne tilfeller som kommer inn under hver eneste en av de forklaringsene som har vært nevnt. Vi vil finne ugifte mødre med så dårlig mental utrustning at de ikke har visst hvordan de ble gravide; vi vil finne ugifte mødre som har handlet i trass mot foreldrene og som i den grad er i opposisjon at de med sin graviditet har ønsket å såre både seg selv og foreldrene; vi vil finne enda

mer intrikate psykiske tilfeller. Vi kan likedan finne eksempler på slike mødre som passer inn i de forskjellige mer sosiologiske teorier. Poenget må være at man ikke skal vente at en enkelt av teoriene skal være i stand til å forklare hele fenomenet.

Vi vet for eksempel at størsteparten av de ugifte mødre tilhører de lavere sosiale lag. Vi vet også at den *relative* andel av ugifte mødre i de lavere sosiale lag er større. Dette skyldes bare i ubetydelig grad at kvinner mister status fordi de får et barn uten å være gift; langt de fleste av kvinnene har tilhørt de lavere sosiale lag før graviditet og fødsel. Skal man da søke forklaringen i at denne samfunnsgruppen er mer tolerant overfor denne form for atferd, og at atferden forekommer så ofte at den har virket normdannende? Eller skal man forklare det med at psykiske vansker er hyppigere i de lavere sosiale lag, og at risikoen for visse former for avvikende atferd derfor er større? Eller er man i stand til å si at siden den seksuelle aktivitet blant ugifte unge er størst i de lavere sosiale lag, mens bruk av prevensjon er mindre, press til legitimering er mindre, og adgang til illegal abort er mindre,¹³ enn i de øvrige sosiale lag, da er sannsynligheten også større for at det blir flere ugifte mødre i de lavere sosiale lag?

Forklaringen man velger, vil avhenge av ens bilde av den ugifte mor og av hvor villig man er til å la ny informasjon endre dette bilde. Og den ugifte mors fremtid vil være avhengig av hvilke teorier og hvilke bilder av henne som blir lagt til grunn for fremtidige sosialpolitiske tiltak.

DEN UGIFTE MOR OG FREMTIDEN

Samfunnet står kritisk ikke bare overfor de ugifte mødre, men også overfor de sosiale tiltak som gjøres for å hjelpe de ugifte mødre. Samtidig som det i vårt samfunn gjør seg gjeldende en stadig mer tolerant innstilling overfor avvikende grupper, så blir kritikken overfor minoritetsgrupper også forsterket, fordi visse av disse grupper, som for har fort en anonym og tilbaketrukket tilværelse, nå begynner å gjøre krav gjeldende om en større andel i de sosiale og økonomiske goder. Det er hittil få i vårt land som har talt de ugifte mødres sak, aller minst de ugifte mødre selv, men det kan se ut som om en ny gruppeopinion holder på å danne seg.

Trass i at Norge har en lovgivning som er mer liberal enn de fleste andre lands på dette område, kan man ikke si at samfunnet har utvist noen dyp bekymring for de ugifte mødre og deres barns ve og vel. Dette skyldes ikke bare samfunnets negative holdning til disse åpenbare overtredere av de seksuelle normer, det skyldes nok også at samfunnet ikke bekymrer seg like mye om alle sine barn. Barn fra de lavere statuslag får mindre del i de sosiale goder enn andre barn, og barn født utenfor ekteskap har hittil vært betraktet som et fenomen som først og fremst var å finne i de lavere statuslag. Etter hvert som fenomenet også dukker opp i middelklassen, kan det ikke lenger avvises eller forklares som bare lav-status atferd. Og dette faktum er sikkert også medvirkende til at innflytelsesrike grupper nå er villige til å tale de ugifte mødres

sak og at frivillige grupper med medlemmer fra de mellomste og de høyere statuslag danner støtteforeninger for ugifte mødre.

At denne nye interessen for ugifte mødre ikke er alment utbredt i den lovgivende forsamling, gir seg uttrykk i den lov om mors- og enketrygd som ble vedtatt i 1964.¹⁴ I stedet for å vedta en lov som gjaldt ugifte mødre og deres spesielle situasjon, valgte man å vedta en lov som omfattet både ugifte mødre og enker, uten hensyn til deres på så mange områder forskjellige livssituasjon, og slik at ugifte mødre ble den minst tilgodesette gruppen. Begrunnelsen for dette var delvis politisk, idet det på flere hold ble gitt uttrykk for at et forslag om en lov som uttrykkelig foreskrev hjelp til *ugifte mødre*, ville være vanskelig å få igjennom i Stortinget.

De problemer som de fleste ugifte mødre kunne ha til felles med enkene, har de også til felles med de fleste av de andre enslige mødre, nemlig dårlig økonomi, trange boligforhold, for liten utdanning, vansker med pass og stell av barnet eller barna, og dobbeltbelastning fordi moren er eneforsørger og eneopdrager. Slike felles problemer kunne danne utgangspunkt for en mer generell lov som omfatter *alle enslige* mødre. *Ingen* av disse behov tar loven om mors- og enketrygd vare på, fordi den økonomiske hjelp som ugifte mødre kan få, er for liten til å leve av og uten de støttetiltak som gjør den til hjelp til selvhjelp, og fordi «utdannings-stønaden» i praksis ikke tillater noen utdanning.¹⁵ Dette avspeiles i statistikken som viser at yrkesfrekvensen for ugifte mødre er like

høy som for ugifte kvinner *uten barn*, at den er høyere enn for andre enslige mødre med ett barn, og at den er mange ganger høyere enn for gifte mødre med ett barn. De strenge normer som sier at et barns oppdragelse best kan tas vare på av en hjemmeverende mor, gjelder da helst barn født innenfor ekteskap?

Spesielt for den ugifte mors situasjon er den relativt korte tid hun oppholder seg i rollen som enslig mor. Adopsjonsfrekvensen er riktignok blitt lavere, men giftermålsfrekvensen er høy og vil sikkert bli enda høyere med stigende toleranse og stigende kvinneunderskudd i de vanlige giftermålsaldre i landet som helhet. Motivasjonen blant de ugifte mødre til å gifte seg er meget stor, ikke bare fordi de søker emosjonell trygghet, og fordi de ønsker å inngå et normalt familieliv, men også fordi de er under et sterkt økonomisk press til å bli forsørget og få sitt eget hjem. Det er ikke sikkert at et utgangspunkt som dette siste er det beste for et ekteskap som dessuten skal tåle belastningen av et ikke-biologisk far-barn-forhold og ofte en meget ung alder hos foreldrepåret. Spørsmålet må da være om det ikke fra et samfunnsmessig synspunkt vil kunne betale seg å investere både i en forbedret økonomi og en utstrakt rådgivningsvirksomhet for ugifte mødre. Antallet av ugifte mødre ble i 1962 på offentlig hold estimert til ca. 15 000, men beregninger vi har gjort, viser at dette estimat er mer enn to ganger for høyt. Derved blir tanken om dobbelt hjelp til ugifte mødre nærliggende.

Av intervju-undersøkelsen gikk det fram at flertallet av de ugifte mødre opplever seg selv som veltilpasset

i det sosiale miljø, og at de vansker de har, først og fremst er av praktisk art, og slike som de fleste enslige mødre i vårt samfunn kjenner. En del reserverasjoner må selvfølgelig tas, fordi dette dreier seg om en bybefolkning og fordi ikke alle grupper av ugifte mødre ble intervjuet. Men det bilde av den ugifte mor som her ble fremstilt, er et bilde som alle de som møter den ugifte mor i svangerskapsperioden, vil ha vanskelig for å gjenkjenne. De møter kvinner i en krise og med alle de symptomer som er typiske for en krisesituasjon. Selv de kvinner, gifte og ugifte, som *ønsker* å få et barn, vil oppleve et førstegangs svangerskap som en ny situasjon som krever tilpasning av så vel biologisk som psykologisk og sosial art, og toleranse-grensene for atferd som ellers ikke er ønskelig, vil bli utvidet under svangerskapsperioden. Er svangerskapet uønsket, og kommer det uforberedt, som det ofte er tilfelle hos de yngre av kvinnene, er det ikke vanskelig å finne begrunnelser for emosjonell ustabilitet, også selv om en graviditet utenfor ekteskap var definert som et sosialt akseptabelt fenomen. I en krisesituasjon blir det lett åpnet opp for tidligere konflikter, og de kvinner som søker om legal abort, vil ha fordel av å kunne bringe fram alle de aspekter som taler mot at de skulle gjennomføre svangerskapet. For dem som sitter på den andre side av skranken og eventuelt skal innvilge kvinnen abort, vil bildet av den potensielle ugifte mor fortregne seg meget mørkt. For de kvinner som fortsetter svangerskapet, vil det synbare tegn på deres graviditet etter hvert tvinge omgivelsenes oppmerksomhet mot dem, den faktiske sosiale situasjon

vil langsomt bli definert for dem, og bildet av dem selv som ugift mor vil komme fram. Det er i denne tid – hvor selvoppfatningen i deres nye rolle blir dannet – at det må være uhyre viktig med støtte og veiledning slik som den for eksempel blir gitt på Modrehygienekontoret i Oslo. Og det vil være vesentlig, ikke bare for kvinnen, men også for hennes barn, at det har fått en mor som er sosialisert til en morsrolle som er akseptabel for henne selv.

Men også utenom den profesjonelle veiledningen finnes det krefter i samfunnet som trekker i retning av akseptering av den ugifte mor. Selv om folk generelt skulle ha en negativ holdning til ugifte mødre, blir denne holdningen ikke anvendt spesifikt, fordi det alltid finnes formildende omstendigheter i det enkelte tilfelle. I den nære primærgruppen trekkes andre aspekter ved personligheten inn i vurderingen, og dette at hun er ugift mor blir ikke den dominerende egen-skap. Resultatet er at ugifte mødre merker lite til den generelle og distanserte negative holdning som rettes mot dem.

Den negative holdning overfor ugifte mødre tas for gitt når det på mange hold blir insistert på å opprettholde anonymitet for ugifte mødre. Avslagene på våre søknader til offentlige kontorer om opplysninger om og kontrakt med ugifte mødre ble blant annet begrunnet med at ugifte mødre i særlig grad hadde krav på anonymitet. Slik som forholdene har endret seg, er det rimelig å spørre om ikke dette anonymitetskravet bør tas opp til revisjon, og om man ikke gjør større skade enn gagn ved fortsatt å skille ugifte mødre ut som

en egen gruppe. De fleste av de ugifte mødre synes ikke at de er i noen nedverdiggende situasjon som de trenger skjule for omgivelsene. Et flertall av dem insisterer på å bli kalt «frøken», selv om det er klart at de har et barn, og de skjuler hverken på arbeidsplassen eller blant naboene at de har et barn uten å være gift. For disse er anonymitetskravet ikke engang relevant, og de har intet å vinne ved å holde seg skjult. Det kan da hevdes at anonymitetskravet er berettiget blant det mindretall av ugifte mødre som virkelig ønsker å skjule at de har et barn utenfor ekteskap. Mot dette er det lite å innvende så lenge man vet så lite om hvilke kvinner det er som har slikt behov for å skjule sin situasjon. At anonymitetskravet i virkeligheten er nokså overfladisk, er en helt annen sak; man behøver bare å tenke på refusjonsreglene, som tilsier at kvinnens hjemstedskommune skal ha beskjed, slik at den kan betale sin del av utgiftene, når en kvinne reiser bort for å føde sitt barn et annet sted. De som hevder anonymitetskravet sterkest, er vel ikke de som står de de ugifte mødrene nærmest, men de som fortsatt lever i den oppfatning at ugifte mødre overveiende er en gruppe som har vansker i forhold til sine medmennsker.

UGIFTE MØDRE SOM SOSIALT PROBLEM

Tradisjonelt blir ugifte mødre betraktet som et sosialt problem i likhet med andre sosiale problemer, som for eksempel alkoholikere eller ungdomskriminelle, syke og gamle. Og foreløpig ser det ut til å være et

av de sosiale problemer som vi ønsker å beholde, fordi vi ikke er villige til å foreta en revurdering av vårt verdihierarki og gi avkall på andre sosiale verdier.

Det er jo ikke tvil om at man kunne redusere antallet av ugifte mødre betraktelig dersom hver eneste person i reprodutiv alder fikk en inngående undervisning i forplantningslære og prevensjonsteknikk. Man kunne dessuten gjøre preventive midler tilgjengelige gratis. Man kunne åpne fri adgang til abort. Man kunne forskrive en stor bot for alle som likevel ble far eller mor til et barn utenfor ekteskap. Man kunne til og med oppløse familie-enheten således at intet barn ble født innenfor ekteskap.¹⁶ Poenget er imidlertid at med samfunnets gjeldende verdier kan disse tiltak vanskelig settes ut i livet. De ville bli oppfattet som en trusel overfor andre deler av samfunnet. De ville kanskje avstedkomme andre problemer, og alvorligere problemer. Barn født utenfor ekteskap oppfattes nå som et sosialt problem, men det er et sosialt problem som er en pris vi betaler for å beholde et bestemt verdihierarki uten omprioritering.